

**СТРАТЕГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
УЧАСНИКІВ ДРАМАТУРГІЙНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ**

У статті проаналізовано конфронтаційні й кооперативні стратегії у діалогах персонажів п'єс Сергія Щученка. Виокремлено основні конфронтаційні тактики, визначено процес порушення зазначеними тактиками принципу ввічливості й створення конфліктної комунікативної ситуації. Окреслено ядерні тактики кооперативної стратегії, спрямовані на відтворення комунікативного балансу.

Ключові слова: конфронтаційна стратегія, кооперативна стратегія, тактика, маніпулювання, мовленнєва агресія, конфлікт, комунікативна ситуація.

В статье анализируются конфронтационные и кооперативные стратегии в диалогах персонажей пьес Сергея Щученко. Выделяются основные конфронтационные тактики, рассматривается процесс нарушения указанными тактиками принципа вежливости и создания конфликтной коммуникативной ситуации. Очерчены ядерные тактики кооперативной стратегии, направленные на восстановление коммуникативного баланса.

Ключевые слова: конфронтационная стратегия, кооперативная стратегия, тактика, манипулирование, речевая агрессия, конфликт, коммуникативная ситуация.

The article analyzes confrontational and cooperative strategies in dialogues of characters of plays by Sergey Shchuchenko. In modern linguistics, along with an active research of communicative strategies in political, advertising, professional discourse and media discourse, there are attempts to learn the strategic nature of interpersonal communication. Conflict as the main internal element of dramatic works explains widespread use of confrontational strategies and tactics in dialogues of characters of contemporary plays, as well as cooperative strategies and tactics as a way out of conflict communicative situations. Cooperative (non-conflict) strategies are aimed at achieving a global strategic goal through cooperation with a partner and on the joint implementation of information exchange tasks, while in confrontational (conflict) strategies, conflict is the main means for accomplishing strategic tasks. Confrontational (conflict) strategies demonstrate the communicator's attitude against the listener and are focused on active pursuit of their own goals without taking into account the interests of the partner. Strategies for manipulation and speech

aggression are distinguished among conflict ones. Confrontational strategy of manipulation within the framework of internal dramatic communication is expressed in the tactics of threats, refusals, pressures, demands, reproaches, indignation and so on. The strategy of speech aggression involves use of tactics images, irony, criticism, bullying, provocation and the like. In situations of cooperative communication the following tactics have been identified: interest, support, positive assessment, informing, praise, consent, advice, request, care, etc. Common tactics of cooperative strategy is the tactics of interest, motivated by real interest, the desire to receive new information, and etiquette attention. The prospect of further scientific research is seen in the study of gender specificity of implementation of character strategies in dramatic discourse.

Key words: confrontational strategy, cooperative strategy, tactics, manipulation, speech aggression, conflict, communicative situation.

У сучасному мовознавстві поряд з активним дослідженням комунікативних стратегій у політичному, рекламному, професійному дискурсах, дискурсі ЗМІ наявні спроби вивчення стратегічності міжособистісного спілкування, зокрема: виявлення гендерних і вікових особливостей вибору тих чи тих стратегій (А. Семенюк [10], О. Трумко [11]), окреслення специфіки родинного спілкування (А. Бігарі [3]), аналіз вибору мови як стратегічної дії в умовах двомовності (О. Руда [9]), вивчення текстотвірного потенціалу персонажних стратегій (О. Криницька [7]). Однак окремих лінгвістичних розвідок особливостей комунікативних стратегій дійових осіб у сучасній драматургії поки що немає, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

У типологізації стратегій міжособистісного спілкування релевантною є опозиція «загальноживані – індивідуальні» [2, с. 14], у зв'язку із чим виокремлюють універсальні стратегії (властиві більшості представників певної спільноти) і специфічні (властиві конкретній мовній особистості). Предметом дослідження сучасних мовознавців стають універсальні стратегії й тактики міжособистісного спілкування.

Застосування тих чи тих стратегій залежить від комунікативної ситуації (офіційності / неофіційності спілкування, соціальних статусів комунікантів тощо). Докладно класифікувати стратегії міжособистісного спілкування досить важко через складність визначити й урахувати всі ймовірні комунікативні

ситуації. Сучасний драматургійний дискурс пропонує найрізноманітніші приклади міжособистісного спілкування, серед яких найтиповішою є комунікативна взаємодія «чоловік-жінка», «батьки-дитина», «начальник-підлеглий».

Нашою метою в цій статті є аналіз стратегічного потенціалу персонажів сучасного українського драматургійного дискурсу. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: виявити специфіку комунікативних стратегій у драматургійному діалозі; окреслити основні конфронтаційні й кооперативні стратегії, проаналізувати їхні особливості й тактики вираження. У межах дослідження пропонуємо проаналізувати найтиповіші кооперативні й конфронтаційні тактики персонажного спілкування на матеріалі п'єс С. Щученка «Давай пограємо» (1), «Зачаровані потвори» (2), «Повернення» (3), «Фелічита» (4), «Шляхетний дон» (5), «F.ART» (6), «Help» (7).

Наявні в персонажному спілкуванні комунікативні стратегії доречно поділяти на кооперативні й некооперативні через те, що внутрішня комунікація дійових осіб є класичним зразком діалогічного спілкування, яке спричинює дієвість опозиції кооперативні / конфронтаційні стратегії. Конфлікт як основний внутрішній елемент драматургійних творів умотивовує широке використання конфронтаційних стратегій і тактик у діалогах персонажів сучасних п'єс, а також кооперативних стратегій і тактик як засобу виходу з конфліктних комунікативних ситуацій. Кооперативні (неконфліктні) стратегії спрямовані на досягнення глобальної стратегічної мети через кооперацію з партнером і на спільне виконання завдань обміну інформацією, а в конфронтаційних (конфліктних) стратегіях конфлікт є основним засобом для виконання стратегічних завдань.

Засобом реалізації тієї чи тієї комунікативної тактики постає мовленнєвий акт, що потрактовують як таку функційну одиницю послідовних дій, що «сприяє вирішенню локального чи глобального завдання під контролем стратегії» [4, с. 274]. У цьому разі комунікативна діяльність дійової особи в п'єсі підпорядкована схемі:

комунікативна стратегія → комунікативна тактика →

мовленнєвий акт.

Співвідношення комунікативних стратегій з мовленнєвим актом мовознавці унаочнюють схемою: «“*S* має дещо на увазі, вимовляючи *x*,” (приблизно) еквівалентно тому, що “*S* має намір висловленням *x* справити певний вплив на слухача через розпізнання ним цього наміру”» [1, с. 21], де *S* – комунікант, *x* – мовленнєвий акт.

Будь-яка комунікативна стратегія постає як інтенція одного або всіх учасників діалогу, зумовлена соціальними й психологічними чинниками конкретної комунікативної ситуації. Важливою є наявність «двозначних» тактик, що можуть бути як кооперативними, так і конфліктними, зокрема тактики іронії, зміни теми, брехні, зауваження, прохання та ін. Наприклад, тактику іронії дійові особи сучасних п'єс можуть використовувати в межах як кооперативної (приклад 1), так і конфронтаційної стратегій (приклад 2).

1. Галя. Все ти розумієш. Але не все знаєш. Наприклад, не знаєш, що маршрутки від сьогодні скасували... А от поцілунків ніхто не забороняв.

Міша. Млін... І як же тепер без них?

Галя. Без поцілунків?

Міша. Без автобусів. До чого тут поцілунки? (7).

2. Елен. Господи, яка ж я дурапа! Слепа, як крїт! Глуха, як тетеря!

Джек. Краще б німа, як риба.

Елен. Заткни пельку! Ти вже своє сказав, а тепер помовч! (5, с. 319).

У першому прикладі жартівлива репліка *Галі* вербалізує тактику іронії в межах кооперативної стратегії, спрямовуючи власну мовленнєву партію в напрямі кокетування й створюючи позитивний емоційний фон. Другий приклад ілюструє застосування *Джеком* тактики іронії як вияву стратегії мовленнєвої агресії.

Конфронтаційні (конфліктні) стратегії демонструють настанову спілкувальника проти слухача й орієнтовані на активне досягнення власних цілей без урахування інтересів партнера.

Серед конфліктних виокремлюють *стратегії маніпулювання й мовленнєвої агресії* [8, с. 11]. Лінгвістична генетика засвідчує відповідний поділ конфронтаційних мовленнєвих жанрів як категорії організації мовного коду на категорично-спонукальні, негативно-оцінні й інвективні [5, с. 9].

Конфронтаційну *стратегію маніпулювання* в межах внутрішньої драматургійної комунікації виражено в тактиках погрози, відмови, тиску, вимоги, докору, обурення тощо. Зазначені тактики спрямовано на захоплення комунікативного простору для нав'язування партнерові своїх інтересів. У межах маніпулятивної стратегії нерідко об'єднують тактики обурення й докору, наприклад:

Ліка. Неправда! Ми не тікаємо! Ми не винні!

Петрович. Винні! Якби не ви, люди не сходили б з розуму та не вбивали власних дітей!

Зелений. Люди завжди вбивали одне одного.

Петрович. То й що з того? Вбивали за кусень хліба, за ковток води, із заздрощів, просто від злоби... А вас вбивають, як погань, як сарану, як чумну бацилу. Ач які... Нове плем'я... Покидьки ви, а не плем'я! Від птахів хоч користь є, вони шкідників знищують, а ви самі як шкідники, від вас тільки клопіт та ворожнеча. Не можете жити по-людськи, не живіть зовсім (3).

Стратегія мовленнєвої агресії передбачає використання тактик образи, іронії, критики, знуцання, провокації тощо. Метою тактик мовленнєвої агресії є вербалізація негативної оцінки адресата й зниження рівня його самооцінки, наприклад:

Арчибальд. Припинити безглузді запитання! Швидко на сцену! Глядач чекає... Чарлі, тобі що, потрібне окреме запрошення? Чи твій мозок зовсім очманів від преферансу?

Чарлі. Що? Який преферанс? Нічого не розумію...

Арчибальд. Барбаро, розрахуйте цього телепня (1).

Серед найуживаніших у дослідженому матеріалі тактик конфронтаційних стратегій виокремлюємо докір, обурення, погрозу, образу, що можна розташувати за шкалою посилення негативної конотації від найменшої (докору) до найбільшої

(образи).

Конфронтація – це протистояння в процесі спілкування. За активізації конфронтаційними можуть бути як репліки-стимули, так і репліки-реакції [6, с. 56]. Наприклад:

Перець. Віддайте мої гроші. Я викличу міліцію!

Вейсман. Отаке. Я вже уявляю, як міліція зрадіє двом мерцям. Панове, навіщо нам оці міжнародні неприємності? Молодий чоловіче, вам мало мерців? Сядьте та заспокойтеся. Послухайте Яшу Вейсмана і вам від цього буде ліше.

Сміт. Єс. А будеш, свиното, голос підвищувати, так я тебе миттєво віттарабаню, каструю, заріжу, руки-ноги повисмикаю, очі висмокчу, а кишківник на яйця намотаю. Грошей захотів? Фак тобі, а не гроші! Працювати треба! На плантації. У копальнях! У голові! Руками! Ногами. Всім та всюди! Зрозумів? (4).

У наведеному прикладі використана першим комунікантом (*Перцем*) конфронтаційна тактика погрози є односторонньою для реактивної репліки другого комуніканта (*Вейсмана*), який не відповідає конфронтацією, і водночас викликає зворотнє протистояння в третього комуніканта (*Сміта*), який свідомо обирає тактику образи, погрози й тиску для створення деструктивної комунікативної ситуації.

Відверте використання конфронтаційних стратегій обома партнерами викликає конфліктну ситуацію спілкування, в умовах якої використовують тактики з високим ступенем негативності, що на пікові конфлікту перетворюють образу в самоціль комунікації, наприклад:

Перший клоун. А тепер попереджаю востаннє. У кому б ти не був, та ким би не прикидався, не наближайся до мене ближче, ніж на 5 метрів. Інакше тобі будуть гаплик і попандос, разом узяті. Зрозумів?

Другий клоун. А ти мене на зрозумів не бери, зрозумів? Якщо ти сам до мене підчовгаєш хоч на кілометр, на тебе стрибнуть триндець та пипець. І будуть довго танцювати на одному місці. Зрозумів?

Перший клоун. Зараза. Кретин. Ідіот. Бовдур. Дурень.

Шантрапа. Негідник. Баран. Збоченець...

Другий клоун. Шельма. Сволота. Гидотник. Покидьок. Дегенерат. Мерзотник. Негідник. Гальмо. Жлоб... (6).

Кооперативна стратегія спрямована на пошук «спільної мови» (діалогічного співробітництва) через добір спеціальних мовних засобів відбиття реального стану речей, вибір тональності спілкування, формування сприятливої атмосфери взаємодії всіх учасників комунікації. У ситуаціях кооперативного спілкування виявлено такі тактики: зацікавлення, підтримування, позитивної оцінки, інформування, похвали, згоди, поради, прохання, піклування тощо. Активно вживаною тактикою кооперативної стратегії є тактика зацікавлення, умотивована як реальним інтересом, бажанням отримати нову інформацію, так й етикетною увагою. Наприклад:

Поштар. Ви мені, будь ласка, пробачте... Ой, а що це з ними?

Перець. Відпочивають. Медитують. Що, знову телеграми?

Поштар. Дванадцять штук. Просто якась пошесть... А з ними точно все нормально?

Перець. Ясний перець (4).

Для створення додаткових умов взаєморозуміння й психологічного комфорту спілкувальники застосовують тактики підтримування, позитивної оцінки, похвали, що формують позитивний емоційний фон. Наприклад:

Семен (після паузи, до Олени). І куди ж ви тепер?

Олена. Не знаю. Якось впораюсь.

Андрій. А я допоможу.

Олена. Ти ж мене зовсім не знаєш.

Андрій. Ти добра. Ти смілива. Ти краща за всіх.

Олена. Я жебращка. Я бомж. У мене нічого немає...

Андрій. А в мене є. Триповерховий sklep посередині Атлантики. Тобі подобається Атлантика?

Олена. Я там ніколи не була (2, с. 263).

Серед кооперативних тактик варто виокремити, на нашу думку, ті, що мають на меті гармонізувати вже наявний конфлікт,

і до них уналежнюємо: раціональне пояснення, зміну теми, згоду. Наприклад, вербальне протистояння *Джека* й *Елен* у комедії «Шляхетний дон» намагається послабити *Ентоні*, застосовуючи тактику раціонального пояснення:

Джек. Я – чемпіон.

Елен. Ти – смердяча купа, ходяча холера та прокляття для всіх, хто тебе оточує! Твоя мати повісилася, твого батька зарізали...

Ентоні. З ким не буває неприємностей? Просто у Джека зараз смуга невдач. Але це минеться, от побачите (5, с. 319).

Тактику згоди використовує *Джек* для послаблення емоційного напруження в діалозі з *Леонор*:

Джек. Я обожнюю цю жінку.

Ляпас.

Леонор. Я не жінка!

Джек. Все! Здаюся на милість переможця! Ти дійсно не жінка, ти – сто чортів в одній спідниці! Але це найчарівніші у світі чорти. І я кохаю тебе – ось такою – хоч ким би ти не була. Хоч президентом Америки! (5, с. 332).

Отже, класифікуючи стратегії персонажного спілкування, досить важливо враховувати всі ймовірні комунікативні ситуації драматургічного діалогу. Конфлікт як рушійна сила драми вможливує типологію стратегій внутрішньої комунікації на кооперативні й конфронтаційні. Кооперативні стратегії виражають тактики зацікавлення, підтримування, позитивної оцінки, інформування, похвали, згоди, поради, прохання, піклування; конфронтаційні стратегії унаочнено тактиками образи, іронії, критики, знуцання, провокації, погрози, відмови, тиску, вимоги, докору, обурення. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні гендерної специфіки реалізації персонажних стратегій у драматургічному дискурсі.

Бібліографічні посилання

1. **Безугла Л. Р.** Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.

2. **Бєлова А. Д.** Комуникативні стратегії і тактики: проблеми систематики // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. – С. 11–16.
3. **Бігарі А. А.** Дискурс сучасної англомовної сім'ї : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». – Київ, 2006. – 21 с.
4. **Дейк Т. А. ван.** Язык. Познание. Коммуникация. – Москва : Прогресс, 1989. – 312 с.
5. **Дерпак О. В.** Конфронтативні мовленнєві жанри: комуникативно-прагматичний та мовний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство». – Київ, 2005. – 18 с.
6. **Королева В. В.** Конфронтационные коммуникативные стратегии в драматургическом диалоге // Сборник статей по материалам XLIV международной научно-практической конференции «В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии». – Новосибирск : СибАК, 2015. – № 1 (44). – С. 53–58.
7. **Криницька О. І.** Реалізація комуникативних стратегій у художньому тексті (на матеріалі української модерної драми кінця ХІХ – початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
8. **Певнева И. В.** Коммуникативные стратегии и тактики в конфликтных ситуациях общения обиходно-бытового и профессионального педагогического дискурсов русской и американской лингвокультур : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 «Теория языка». – Кемерово, 2008. – 19 с.
9. **Руда О. Г.** Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі. – Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2012. – 232 с.
10. **Семенюк А. А.** Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». – Донецьк,

2007. – 22 с.

11. **Трумко О.** Спілкування син-батько: комунікативні тактики в сім'ях представників польської шляхти (на матеріалі творів Івана Франка) // Українознавство. – 2013. – № 2. – С. 103–106.

Джерела фактичного матеріалу

1. **Щученко С.** Давай пограємо [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/schuchenko/Schuchenko-play1> (дата звернення: 03.10.2013).
2. **Щученко С.** Зачаровані потвори // Сучасна українська драматургія : альманах / упорядн. Неда Неждана. – Київ : Укр. письменник, 2006. – Вип. 3. – С. 226–271.
3. **Щученко С.** Повернення [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/schuchenko/Schuchenko-play3> (дата звернення: 03.10.2013).
4. **Щученко С.** Фелічита [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/schuchenko/Schuchenko-play5> (дата звернення: 03.10.2013).
5. **Щученко С.** Шляхетний дон // Страйк ілюзій : антологія сучасної української драматургії / упорядн. Н. Мірошніченко. – Київ : Вид-во Соломії Павличко, 2004. – С. 317–346.
6. **Щученко С.** F.ART [Електронний ресурс]. – URL: <http://dramaturg.org.ua/нова-песа-сучасного-українського-дра-2/#axzz4W1bga8> (дата звернення: 03.10.2013).
7. **Щученко С.** Help [Електронний ресурс]. – URL: <http://dramaturg.org.ua/нова-песа-сучасного-українського-дра/#axzz4W1bga8> (дата звернення: 03.10.2013).